
כל העם עומד מאחוריה: נבחרת כל אזרחיה?

אמיר בן פורת

אוניברסיטת בן גוריון בנגב

תקציר

מאמר זה סוקר את האבולוציה הפוליטית של נבחרת הכדורגל הלאומית הישראלית למן הקמת המדינה ועד לזמן הזה. שתי הנחות מובילות את הדברים הכתובים בגוף המאמר: אחת, שלמשחק הכדורגל יש משמעות בעלת הקשר רחב מהמשחק עצמו – באמצעות הנבחרת הלאומית הוא היה, ועודנו, כלי לעיצובה ולעיצומה של הזהות הלאומית של מדינה מסוימת; השנייה, המשחק הזה הוא תלוי-מצב, לבד מחוקי המשחק הנקבעים אך ורק על ידי ההתאחדות הבין-לאומית של הכדורגל (פיפ"א). התארגנותו, משמעותו והשלכותיו תלויות בסביבתו, וכשזו משתנה גם אלה משתנים. המאמר מתאר את מעשיה של נבחרת הכדורגל הלאומית בשנות החמישים כאשר היא ייצגה את הסקטור היהודי-ציוני בישראל דאז בלבד ואת מה שקרה לנבחרת הלאומית מאוחר יותר. ההשתתפות במשחקים בין-לאומיים מעידה על התרומה שלה לזהות הלאומית, קרי לזהותה של המדינה. במשך השנים חל שינוי בהרכבה של הנבחרת הלאומית: שחקן ערבי הצטרף אליה בשנת 1976, ומאז ועד היום משחקים בה שחקנים ערבים ואחרים שאינם מוכרים כיהודים על פי ההלכה. שלא בכוננת מכוון הייתה נבחרת הכדורגל ל"נבחרת של כל אזרחיה" של מדינת ישראל. בהווה הפוליטית הקיימת יש כאן אמירה.

תאריכים: כדורגל, לאום, נבחרת כדורגל, אינטגרציה, אזרחות

"בכל פעם אני נדהם כאשר אני שומע אנשים אומרים שספורט מייצר רצון טוב בין אומות. לו רק יכלו האנשים הפשוטים בעולם לפגוש איש את רעהו בכדורגל או בקריקט לא הייתה להם כל נטייה להיפגש בשדה הקרב [...] האמת היא שברמה הבין-לאומית הספורט הוא חיקוי של מלחמה ללא יריות" (Orwell, 1977, p.90).
בבתי הספר הציבוריים באנגליה היה הספורט – במיוחד משחק הכדורגל – חשוב כשלעצמו, וזאת משום שמנהלי המוסדות הללו עמדו על תרומתו לעיצוב האופי והמשמעות של התלמידים שהתקיימו בתנאי פנימייה נוקשים בכוונה תחילה

(Winner, 2013). תלמידים אלה היו בניה של האצולה האנגלית, ואליהם הצטרפו בניה של הבורגנות העולה, כלומר הקפיטליסטית (Harvey, 2005; Winner, 2013). תחילה התנהל המשחק הזה בכל בית ספר במגבלות התנאים שעמדו לרשותו והכללים המסוימים שקבעו המשחקים עצמם: לשחק בחצר המרוצפת של בית הספר או באחו הקרוב (כשהיה כזה). היה מותר או אסור להסתייע ביד, מותר או אסור לגלות אגרסיביות יתרה ועוד. בשנת 1848 התכנסו נציגיהם של ארבעה בתי ספר כאלה בקמברידג' וניסחו כללים משותפים למשחק הכדורגל. מאותו רגע ואילך היה ניתן לשחק, כלומר להתחרות, עם קבוצות מבתי הספר השונים. המשחק הזה התחבר ליוקרה ולזהותו של בית הספר המסוים. כאשר המשחק הזה עבר לידיים (רגליים) של המעמדות הנמוכים, ואלה אימצו אותו בחום, הוא נהיה למשחק של העם האנגלי (Goldblatt, 2006). אז התחבר המשחק הזה לזהות של הקהילה המקומית. ייסודה של ההתאחדות האנגלית לכדורגל בשנת 1863 עודד את ה"שידוך" המזדמן הזה: ההתאחדות קבעה את חוקי המשחק שהיו לינכס צאן וברזל' של הכדורגל מאז ועד היום, אך בעיקר ייצרה ליגת כדורגל שרכיביה הם מועדונים קהילתיים המתחרים זה בזה. משחק הכדורגל גלש אל האומות האחרות בבריטניה: סקוטלנד, ויילס ואירלנד. האירים, הנוטים להסתגרות תרבותית, גילו תחילה התנגדות לאימפריאליזם התרבותי האנגלי ושמרו על המשחק העממי שלהם ה"הרלינג" כמייצג הלאומי. אבל לאחר זמן מה גם הם נכנעו וקיבלו גם את הכדורגל לחיקם. התבססותו של הכדורגל בארבע האומות של בריטניה סיפקה את הרמו הראשון לזיקה שבין הכדורגל ללאומיות, עדיין במינון נמוך מאוד, אבל עם פוטנציאל גבוה. המשחק ה"בין-לאומי" הראשון היה בשנת 1872 בין אנגליה לסקוטלנד. בשנת 1876 היה משחק בין ויילס לסקוטלנד. גם הנבחרת הלאומית האירית (עוד בטרם חלוקת המדינה לחבל הצפוני בשלטון בריטניה ולחבל הדרומי העצמאי) הצטרפה לתחרות בין ה"אומות". אומנם מדובר במשחקים בין ארבע "אומות הבית" של הממלכה המאוחדת, אבל כבר אז הצהירה כל אחת מהן על זהותה הלאומית עד כמה שאפשר היה בחסות ה"יוניון ג'ק". הכדורגל העניק לכל אחת מהארבע הללו הזדמנות ייחודית להופיע על הדשא במדי הלאום ובחסות דגלן. בשנת 1882 נועדו נציגיהן של ארבע אומות הבית וייסדו את איגוד הכדורגל הבין-לאומי (IAFB), שקדם לפי"א, ושהיה למחוקק האולטימטיבי של חוקי משחק הכדורגל מאז ועד לזמן הזה בכפוף לפי"א. באותה פגישה הוחלט גם על קיום תחרות "בין-לאומית": "אליפות הבית" בין ארבע האומות הבריטיות. באליפות הראשונה שנערכה בשנת 1884 זכתה סקוטלנד. מאוחר יותר, בשנת 1906 התקיים בהמפטון פארק בגלזגו, בנוכחות מאה אלף צופים סקוטים נלהבים, משחק כדורגל שבו גברה סקוטלנד על אנגליה בתוצאה 2:1. כבר אז היה ניתן להבחין במתאם שבין כדורגל ללאומיות (למשל באמצעות כתבות בעיתונות הסקוטית) בעיקר, ואולי דווקא, בקרב הסקוטים, שהתחרות הזו מילאה אצלם לפחות משהו מהביקוש להזדהות. במהלך המאה הלכה וגברה תרומתו של הכדורגל לגיבוש האומה הסקוטית: יותר מכול נבחרת הכדורגל

(וגם הרוגבי) היא עוגן של זהות לאומית נבדלת. משחק הכדורגל החל להיות ל'כלי של גיבוש ושימור זהות לאומית.

הכדורגל התפשט בעולם: שיחקו בו מועדונים ברחבי אירופה, במזרח התיכון, באסיה ובדרום אמריקה. הבין-לאומיות שלו נוצקה בשנת 1904 כאשר שבע מדינות אירופיות ייסדו את ההתאחדות הבין-לאומית לכדורגל (פיפ"א). למעשה, הנציגים שהשתתפו בייסוד ההתאחדות לא ייצגו אומות אלא את מועדוני הכדורגל הבכירים בארצם. ברם בתוך זמן קצר יחסית הייתה פיפ"א לארגון הבין-לאומי לכדורגל שחבריו הם התאחדויות כדורגל מקומיות המייצגות את הכדורגל המקומי-לאומי. להלכה ולמעשה פיפ"א אינה כפופה לשום גוף, והיא עומדת בפני עצמה: ל'אוטונומיה" שלה כמעט שאין מקבילה. יתרה מזאת, מנקודת הראות שלה – חוקתה – כל התאחדות כדורגל מקומית (לאומית) כפופה אך ורק לה. אין למדינה (למוסדותיה השונים) זכות ורשות להתערב בניהול ובמדיניות של ההתאחדות המקומית אלא במקרים שיש בהם עילה פלילית. התערבות אחרת מצד מדינה עלולה לגרום להרחקת ההתאחדות המקומית מפיפ"א. ניתן להניח כי בגלל הפופולריות והמשמעותיות החוץ-משחקיות של הכדורגל (למשל ביחס למדיניות החוץ של המדינה המסוימת) המדינה נזהרת ביחסיה עם התאחדות הכדורגל המקומית. למעשה, בלא כוונה תחילה היה הכדורגל לבעל משמעות פוליטית מקומית ולאומית. כבר זמן רב מאוד שנבחרת הכדורגל הלאומית של מדינה היא הרבה יותר מכדורגל. בפרפראזה על אמרתו של אורוול כי "הכדורגל הוא מלחמה ללא כדורים" (Orwell, 1945) ניתן להציע כי משחקי כדורגל בין-לאומים ובעיקר אליפויות היבשות והמונדאל הם "עשייה פוליטית באמצעים אחרים". הפירות, כפי שניתן להיווכח, הם רבים ומידיים.

השידוך הבלתי נמנע: כדורגל ולאומיות

כאמור למעלה, הזיקה הסימבולית בין משחק הכדורגל ללאומיות החלה עוד בשלהי המאה התשע-עשרה. המשחק בין נבחרתה של סקוטלנד לבין זו של אנגליה (ראה לעיל) עורר תחושות לאומיות בשני הצדדים. בהקמתה של פיפ"א – בלא כוונה תחילה – מוסדה למעשה הזיקה בין המשחק הזה ללאומיות. הלאומיות פשוט חיבקה אותו ולא הרפתה עד היום.

לאומיות כמושג וכפרקטיקה מחייבת התייחסות, ולו קצרה. על אף המחלוקת או השיח בדבר הלאומיות, בעיקר אל מול תזת הגלובליזציה, ניתן להניח כי יש תמימות דעים בקרב היסטוריונים, סוציולוגים ומדעני המדינה באשר להיותו של הלאום עדיין היחידה הבסיסית בסדר העולמי. גם לנוכח התעצמותה של הגלובליזציה מושג הלאום המסורתי: יחידה טריטוריאלית, פוליטית, תרבותית וכלכלית המתקיימת בחסות סמכות שלטונית מסוימת, עדיין חי ובוטט (Greenfeld, 1992; Billing, 1997; Calhoun, 1977; Nairan, 1977; Smith, 1994;) הובסבאום, 1990; גלנר, 1994; ואנדרסון, 1999). מעשית ניתן לסמן ולמנות לאומים, גם אם לא את כולם, במובן של מדינות ריבוניות לפי חברותן באו"ם. כך נוהגת גם

פיפ"א: חברות בה מדינות המוכרות באו"ם וגם ישויות פוליטיות שיש להן מעמד מיוחד, למשל משקיפה שאינה חברה אך משתתפת בוועדות מסוימות של האו"ם (למשל פלסטיין).¹ במאמר זה מושג ה"לאום" מתגלם בהגדרה הזאת: "נבחרת לאומית" פירושה נבחרת שייסדה ומחזיקה התאחדות הכדורגל של המדינה. ההתאחדות הזו היא חברה בפיפ"א, ולכן יש לה הזכות להשתתף במפעלים שלה ושל ההתאחדויות האזוריות (למשל, אופ"א) הכפופות לה. ניתן לומר כי על המרכיבים הראשיים בהגדרת מדינה (טריטוריה, מוסדות וממשלה ועוד) יש להוסיף את זה: קיומה של נבחרת כדורגל לאומית (Boniface, 2010). למרות השחיקה המסוימת שחלה באוטונומיה היחסית של מדינה מסוימת אל נוכח התעצמות תהליך הגלובליזציה (שכפי הנראה לא היה עוצמתי כפי שחשבו בתחילה) עדיין יש בכוחה של הנבחרת הלאומית להניע המונים: והא ראייה, התלכדות העם מאחורי נבחרתו כאשר זו משתתפת באירוע בין-לאומי, בעיקר המונדיאל הנערך אחת לארבע שנים.

מושג נוסף הנדרש לענייננו הוא "זהות לאומית". כצפוי, גם מושג זה נתון בוויכוח (Rieter & Hopkins, 2001; Hall, 1989; Thompson, 1991; Bloom, 1990), קל וחומר כשמדובר במצב שבו שוכנים שני לאומים באותה טריטוריה במסגרת שלטונית אחת (James, 1996; Horch, 1985). היות שזהות לאומית מכוננת בדרך כלל למציאות, פשוטה או מורכבת, תלוי כמובן ברקע ההיסטורי, היא זקוקה "לדמיון מלכד" או לתמונה מוקרנת של "קהילה מדומיינת" (אנדרסון, 1999; Thompson, 1991; Polantz, 1973). ייתכן כי כדי להתקיים מדינה זקוקה ל"מכניזם פונקציונלי" מסוים, וזהות היא אחד כזה שיש לו משמעות וכוח לגייס ולגבש (אנדרסון, 1999; Smith, 1994). מכל מקום, ניתן לקבוע כי מדינה זקוקה לזהות, כלומר מדינה זקוקה שהזהות עימה תגבר על מה שמכונה "זהויות חלקיות או משניות". טיעון כזה נסמך על קביעה שקבעו מצדדי הלאומיות כמסגרת החיים הטבעית, ולפיה בני אדם הם Homo Nationalis מהעריסה ועד לקבר (Balibar & Wallerstein, 1991). אפשר שאלה מגזימים, אבל להלכה ולמעשה מדינה כישות קולקטיבית זקוקה לזה שהפרטים והקטגוריות הכלולות בתוכה יזדהו עימה, לפחות שיימצא בסיס מינמלי להזדהות עימה. מספרות המחקר הרלוונטי העוסק בהזדהות ובאופן גיבושה ניתן לסמן שלושה רכיבים המהווים בסיס (מינימלי) כזה: א. תחושת הזדהות בין-דורית; ב. זיכרונות משותפים כמו למשל אירועים היסטוריים שהיו לנקודות מפנה בחיי הקולקטיב, שסביבן מתארגן הקולקטיב; ג. תחושת ייעוד משותפת וחוויות של התנסות משותפת של היחידים. למעשה, במינונים שונים, בתוך כדי התבוננות במשמעותו ההיסטורית והחברתית (Goldblatt, 2006; Giulianotti, 1999), משחק הכדורגל מכיל את כל שלושת אלה. זהות לאומית איננה נתון טבעי. לא בכדי מפעילה המדינה במישרין או בעקיפין אפרטוסים שונים (למשל "מערכת החינוך") שיתחזקו וינטרו את הזהות הלאומית.

¹ מדינות זעירות וכן אזורים מסוימים במדינות מסוימות, למשל קפריסין הצפונית, קטלוגניה, סיציליה, פרובנס ועוד, מקיימים טורניר משלהן – "גביע העולם בכדורגל". כפי הנראה ישנה חשיבות של ממש למושג זהות קולקטיבית גם בחקשר הזה המתרחש מחוץ לפיפ"א.

עם זאת במצבים של שסעים חברתיים עמוקים (מעמדיים, דתיים וכו') או במצב שבו יותר מלאום אחד שוכנים באותה טריטוריה פוליטית, ההסתברות כי הזהות הלאומית תימצא בבעיה היא גבוהה: במתח ובאי-הסכמה באשר לסמלים המגלמים אותה. כך למשל: קתולים ופרוטסטנטים באירלנד הצפונית, ואלונים ופלמים בבלגיה, יהודים וערבים בישראל. המתח עלול להתפרק ולהפוך לקונפליקט גלוי. מדינה זקוקה לאמצעי שאינם חד-עונתי שיאחד או לפחות יחבר בין הקטגוריות השונות. אחד כזה הוא משחק הכדורגל: באמצעותו ההזדהות עם "הקהילה המדומינת" או עם המדינה (לא בהכרח הלאום) נעשית למציאות ביציעי האצטדיון (Grant, 1993).

הזיקה בין משחק הכדורגל לזהות קולקטיבית צמחה מלמטה למעלה: בתחילה בין אוהדים למועדון המסוים לקהילה שבה הוא היה ממוקם, ומאוחר יותר, בין אוהדי מועדון מסוים לקהילה על-מקומית, למשל לקהילה האתנית שהמועדון הזה נתפס כמייצג שלה. הזיקה הזאת חשובה במיוחד במקרים שבהם למומנט האתני יש משמעות פוליטית במדינה מסוימת. למשל, מועדון הכדורגל הבאסקי "אתלטיק בילבאו", ממלא שני חסרים אצל הבאסקים בו-בזמן, חסר אתני וחסר לאומי, עד כדי כך שרק שחקנים ממוצא בסקי מתקבלים לשחק במועדון הזה. לעומת זאת בתקופה שברית המועצות הייתה קיימת, הייתה לה נבחרת אחת לאומית שלכאורה סימלה את האחדות של הלאומים השונים תחת אותו דגל ובאותם מדים. כך גם בתקופה שיוגוסלביה הייתה פדרציה של שש רפובליקות, נבחרתה סימלה את אחדות המדינה. בו בזמן מדינות הלווין של ברית המועצות (הגוש המזרחי) השתמשו בספורט בכלל ובכדורגל בפרט כדי לבדל אותן ולסמן את היותן מדינות לאום (MaClancy, 1996). דבר לא עזר בעדו: משחק הכדורגל דילג מעל גדרות אתניים, דתיים, מעמדיים, מגדריים ולאומיים. בשלב מסוים, בערך בשנות השלושים של המאה הקודמת, ראתה המדינה כי טוב ואימצה אותו. מכאן ואילך כדורגל ולאומיות הולכים יד ביד (Marks, 1998; Duke & Crolley, 1996; Archetti, 1994; Boyle, 1994; Jarvey, 1993). נקודת המפנה נרשמה במשחקי גביע העולם שנערכו באיטליה בשנת 1934. שליטה של איטליה, הדיקטטור בניטו מוסוליני, הפך את משחקיה של הנבחרת האיטלקית לקרב של עליונות הפשיזם על הכול. לצורך זה גויסו לנבחרת שחקנים ארגנטינאים ממוצא איטלקי (או שמוצא זה שויך להם). הניצחון בגמר על צ'כסלובקיה בתוצאה 2:1 נחגג כאירוע לאומי. בתחרות גביע העולם שנערכה בצרפת ארבע שנים מאוחר יותר זכתה שוב איטליה לאחר שגברה על הונגריה בתוצאה 2:4. האיטלקים יצאו מכליהם, הקריאה "פורצה איטליה" הדהדה בעולם. שר החוץ האיטלקי ציין: "שחקני הנבחרת הם השגרירים הטובים ביותר שלנו". למעשה, מאז ואילך החלה הפוליטיקה לחבור לכדורגל בכל רמה: מקומית, ארצית ובין-לאומית. כפי הנראה אי אפשר לנתק את הקשר שבין פוליטיקה לספורט, ובמיוחד לכדורגל (Williams, 2003; Kuhn, 2011). משחקי גביע העולם, משחקי הגביע האירופי וגם אלה שבאזורים האחרים של פיפ"א היו לפלטפורמות שעליהן זוכים או מפסידים יוקרה לאומית (Perryman, 1999). אין תמה אפוא שמנהיגי מדינות נוכחים במשחקים בין-לאומיים מסוימים ואף טורחים להרחיק עד למדינה שבה נערך

המונדיאל. במשטרים אוטוריטריים המשחקים האלה נוצלו בידי השליטים כ"הסוואות" – כדי להעלים עוולות לאומיות (ראה ברזיל, 1970; ארגנטינה, 1978). פיפ"א ידעה זאת לפני המשחקים ואחריהם, והתעלמה. כשהנבחרת הלאומית של אירן שיחקה נגד זו של ארצות הברית במונדיאל שנערך בצרפת בשנת 1998, היה המשחק הזה (לכאורה) למאבק בין שתי אידאולוגיות לאומיות. ועד היום, כאשר הנבחרת האנגלית משחקת נגד הגרמנית העיתונות העממית מכנה זאת בהקשר של מלחמת העולם השנייה כ"קרב על בריטניה" (Whannel, 2008).

האפקט הפוליטי-הלאומי הטבוע בכדורגל מתקשר גם למתח ולקונפליקט גלוי: בשנות השישים (המכונות "שנות הצרות" בגלל המאבק האלים שהתרחש בעיקר בצפונה, בששת המחוזות) נעשה באירלנד ניסיון להקים נבחרת מאוחדת של חבלי הצפון והדרום. ניסיון זה לא צלח (Moore, 2017). ניצחונה של הנבחרת הצרפתית במונדיאל בשנת 1998 התקבל בשני פנים: הפן המתלהב, האינטגרטיבי, שראה בכך עדות להצלחתה של הרב-תרבותיות בחברה הצרפתית, והפן המתבדל, המוצא בהרכב הרב-תרבותי של הנבחרת דווקא עדות (מסוכנת) לאובדן זהותה של החברה הצרפתית. בשורה התחתונה, בהקשר הפוליטי משחק הכדורגל עשוי/עלול להיות לגורם אינטגרטיבי, המעודד זהות לאומית, אך גם לגורם מפלג, שמרני מסתגר או אופוזיציוני מוחה נגד הסדר הקיים במדינה מסוימת (Thompson, 1991).

למעשה, תפקידו ומשמעותו של הכדורגל בחברה מסוימת נקבעים מחוצה לו. האוטונומיה של המשחק הזה, קרי התארגנותו והתנהגותו (בשונה מחוקי המשחק עצמו), הן יחסיות. היחסיות הזו מותנית בסביבה (המדינה) שבה הוא מצוי. בשורה התחתונה, הכדורגל הוא (גם) מדיום מתווך בין הקטגוריות השונות בחברה לבין הזהות הלאומית, למעשה המדינה (Grant, 1993; הובסבאום, 1990).

איך זה קורה? זה מתחיל בעובדה הפשוטה שהמשחק הזה נטוע היטב במקום ובקהילה המקומית (המועדון), העל-מקומית (עדה, מעמד) והכלל-מדינתית (נבחרת לאומית). הסמיכות בין כדורגל לזהות לאומית מתרחשת בשני מישורים. הראשון הוא המישור הלאומי-הרואי. לכאורה המישור הזה שייך לכולם ולא דווקא לאוהדי הכדורגל. בדרך כלל המישור הלאומי-הרואי מתגלם באירועים ספורים בלבד, כגון יום העצמאות, יום הניצחון, ולעיתים גם בכישלון שהפך לניצחון מיתי (בר כוכבא, מצדה, דנקרק). האירועים הללו ידועים מראש ונקבעו בסדר היום הלאומי באמצעות סימונו של יום מסוים בלוח השנה. במישור הזה הנבחרת הלאומית משחקת תפקיד חשוב: היא חלק מסדר היום בזמנים שונים לפי מה שנקבע לה מבחוץ, בפיפ"א או בארגון האזורי. המוקדמות של הטורנירים הבין-לאומיים משוחקות על פני כשנתיים, שבהן משוחקים כמה וכמה משחקים של הנבחרת בזמנים שמחוץ ללוח הלאומי. הישגיה, או לחלופין כישלונותיה, נרשמים כאירועים הרואים, לכאורה בלתי מתוכננים מראש, ברמת המדינה. ל"ביקוש של העם אחר התרגשות" (Elias & Dunning, 1986) יש לנבחרת הלאומית הרבה מה להציע.

מישור אחר הוא מישור הרוטינה של הרגעים הקטנים (המישור הבנאלי). בחיי היום-יום, לא דווקא בכוונה תחילה, באמצעות תקשורת מילולית פשוטה, יום-

יומית, תת-סיפית, אנשים קולטים ופולטים מילים שיש להן קונוטציה לאומית. כאן נוצרת הזיקה של יחידים לחברתם ולמדינתם. הזיקה הזו מוטבעת בתוכם כעניין טבעי, בתוך כדי מפגשים רוטיניים עם אירועים בנאליים, כמו למשל משחקי כדורגל. ואכן מטבעו יש בכדורגל סדרה של אירועים רוטיניים שנושאים עימם רכיבים של תחושת זהות לאומית. משחקי גביע המדינה מסתיימים בשירת ההמנון ובדגלי הלאום. משחקים בין שני מועדונים מאותה ליגה, המייצגים קטגוריות דתיות, אתניות או לאומיות שונות, מעוררים תחושת קולקטיביות בשני הצדדים – גם כאשר המתח ביניהן גובר. יתרה מזאת, ברגעים מסוימים, למשל בניצחון של צד אחד (במיוחד זכייה בגביע במדינה) מתערבבים הבנאלי וההרואי ונעשים לאחד.

היסטוריה של החברות המודרניות מלמדת עד כמה קשה לייצר ובעיקר לשמר זהות לאומית. מלחמות הזיזו גבולות לכאן ולכאן. חברות הומוגניות נעשו לרב-לאומיות, התפרקו ליחידות הלאומיות שבידלו את עצמן. מאבקים פנימיים מקשים גיבוש זהות לאומית מוסכמת. למשל, למרות השנים שעברו המאבק על מקומה של הדת ביחס למדינה לא נרגע בכל מקום. שסע אתני מצוי בחברות רבות ומטיל צל על גיבושה ושימורה של זהות לאומית. קשה אפוא להציע תשובה מלאה לשאלה "מה מחזיק חברה יחד" אל נוכח מורכבות ושסעים המעמתיים קטגוריות פנימיות זו עם זו. שוב, בלא כוונת מכוון, אבל (גם) בהתערבות של המדינה כשהיא רוכבת על הגל אך בו בזמן מפעילה אמצעים מסוימים כדי להשפיע על התארגנותו של הכדורגל, היה הכדורגל לגורם האוחז בכל חלקיה של חברה מסוימת.

בשורה התחתונה, במשך השנים הרבות שבהן משוחק הכדורגל במסגרות מסודרות פנים-מדינתיות וחץ-מדינתיות נקבע מעמדו כגורם בעל משמעות חברתית ופוליטית הגולשת הרחק אל מעבר לאצטדיון. נבחרת הכדורגל הלאומית הפכה לאייקון לאומי בניצחון ובכישלון. כשהעם מריע לנבחרתו בשעת משחק, כאשר הדגלים, הסיסמאות והקונפטי מכסים את היציעים, כאשר השירה נפרסת מעל הדשא, מתגלים סימני הפטריוטיות של השבט הרדומים בדרך כלל. הכדורגל הייצוגי היה לרכיב בזהותנו – מי אנחנו, מה היא לאומיותנו, מה היא מדינתנו.

התזה של המאמר הנוכחי, העוסק באבולוציה התרבותית-פוליטית של הכדורגל הישראלי, היא שמאז ראשיתו במדינת ישראל האוטונומיה היחסית שלו נקבעת מחוצה לו, במישרין או בעקיפין. שינויים בפרמטרים הראשיים של החברה הישראלית מקרינים, אף כופים עצמם, על התארגנותו והתנהגותו של המשחק הזה, למעט כמובן על חוקי המשחק שבסמכותה הבלעדית של פי"א. העניין המסוים שבו מתמקד המאמר הוא במעבר (טרנספורמציה) של הנבחרת הלאומית מהיותה יהודית-ציונית, כלומר מייצגת את רוב האוכלוסייה בישראל, למעמד של נבחרת כל אזרחיה. דווקא בשעה שבה חלה רגרסיה בשוויון אזרחי בישראל המקנה לרוב היהודי מעמד מיוחד (חוק הלאום, 2018) הכדורגל הישראלי (עדיין) מבטא את האוטונומיה המסוימת שיש לו: הנבחרת הלאומית בזמן הזה מייצגת את כל (הקטגוריות) אזרחי המדינה.

קיצור תולדות היחסים: כדורגל בישראל

את הכדורגל הישראלי, וממילא את עלילותיה של הנבחרת הלאומית, יש לקרוא כנגזרת של החברה הישראלית ושל קורותיה במשך השנים מאז הקמתה ועד לזמן הזה. כלומר, משחק הכדורגל – הכוונה לדרך התארגנותו והתנהגותו – תלוי בסביבתו. הוא זוכה לאוטונומיה יחסית המוקנית לו ממנה. היות שדברים רבים שקרו לחברה הישראלית ידועים לקורא, החלק הזה של המאמר, שהוא מעין הקדמה לדברים הבאים אחריו, נוגע רק בכמה נקודות המציינות היווצרותו ושינויים בחברה הישראלית אגב ציון תקופות רלוונטיות, מעבר בנייהן וההשפעה שיש לזה על הכדורגל הישראלי.

בשנים הראשונות של הקמת המדינה כל המאמץ מכוון לקליטה של מספר גדול של עולים שבתוך כשנתיים הכפילה את סך התושבים במדינת ישראל. לעומת המקומיים, היו הבאים חסרים כמעט בכל פרמטר: כלכלי, פוליטי ותרבותי. בהקשר של העניין הנוכחי יש חשיבות מיוחדת לערכאה התרבותית: לבאים לא הייתה גישה לרוב האירועים התרבותיים שיועדו לציבור. למעשה, צרכני התרבות המקומית למיניה היו הוותיקים, אלה שעלו לפני מאי 1948, אך גם בקרבם היו רבים שלא יכלו לעכל את מוצרי התרבות המקומית משום שלא ירדו לפשר הקודים הפנימיים שלה (אלמוג, 1997). למעשה, לשבטים ולקרעי השבטים היהודים שהתכנסו ברצון או באין ברירה בין הים לקו הירוק, לא הייתה שפה משותפת. הספרות, התיאטרון, השירה, הזמר, הרדיו והעיתונות לא היו נגישים לבאים מקרוב. הבאים מקרוב לא היו מעורבים בחיים הפוליטיים באותה עוצמה שבה היו מעורבים הוותיקים. החלוקה הבלתי מעודנת של ישראל ל"ותיקה" ו"לחדשה" מיצתה את מרב הגורמים שהבדילו בין שתי קבוצות אוכלוסין. המכנה המשותף, המוצא היהודי, לא היה אז בכוחו כדי לסגור את הפער בין תת-התרבויות המיובאות השונות. גם מכנה משותף נוסף בכוח, הציונות, עדיין היה פריט שתהליך בניו המדינה התאמץ להטמיע בקרב כלל האוכלוסייה היהודית.

"שבט" נוסף של ישראלים, הקהילה הערבית, או כפי שכוננו אז "הסקטור הערבי", כמאה וחמישים אלף אנשים, היה כפוף ברובו לממשל צבאי שפיקח על חייהם. בשנת 1966 בוטל הממשל הצבאי, ומאז לכאורה הערבים בישראל הם אזרחים לכל דבר. לשינוי הפורמלי במעמד הערבים בישראל הייתה השלכה על הכדורגל הישראלי (בנזמין ומנצור, 1973; אוסצקי-לזר, 2002; רבינוביץ ואבו בקר, 2002).

בזמן ההוא נקבע פורמלית מעמד האזרחות של התושבים בישראל. חוק האזרחות שחוקק בשנת 1952 מתבסס על "דין הדם" העובר לצאצאים, ו"דין הקרקע" – למי שנולד בישראל. אלא שעוד קודם לכן בשנת 1950 נחקק חוק השבות, המקנה לכל מי שמוכר כיהודי ועלה לישראל אזרחות מיידית. למעשה חוק השבות נתפס כקודם לחוק האזרחות: הוא מקנה עדיפות אבסולוטית לתושבים היהודים במדינת ישראל (פלד ושפיר, 2005; Brubaker, 1992). מושג "האזרחות" כפי שהובן

ופורש אז בישראל היה רחוק ממה שמקובל בזמן הזה. הבסיס המינימלי שלו התבטא בתעודת זהות ישראלית: מי שהחזיק בה קנה את הזכות להשתתף בבחירות לכנסת ישראל.

מה שהיה נגיש אז לכול היה משחק הכדורגל, שכבר היה פריט תרבות פופולרי בישראל (בן פורת, 2010). שני דברים הקלו את הגישה אליו: אחד, לא נדרש להכיר את שפת המקום כדי להבינו – כדורגל הוא "לינגואה פרנקה". מי שנמצא ומי שבא הכיר את המשחק הזה היכרות כללית לפחות. כל שנדרש היה ללכת למגרש הכדורגל ביום ובשעה שמתקיים משחק ולצפות; השני, מגרשי כדורגל הוקמו כמעט בכל יישוב בישראל, כולל היישובים הערביים. לכולם היה אינטרס בעניין זה: למרכזי הספורט הארציים, הפועל, מכבי ובית"ר היה כדאי להקים מועדונים רבים ככל האפשר כי בכך רכשו השפעה במוסדות ההתאחדות של הכדורגל בישראל. מועדון כדורגל היה (גם) מכשיר לגיוס אוהדים למחנה הפוליטי שאליו השתייך המרכז הארצי המסוים – ניצחון או כישלון נזקפו לטובת המחנה הפוליטי.

בשעה שמועדון הכדורגל שנשא את שמו של מרכז ארצי מסוים איגד את אוהדיו והפריד בין אוהדי מועדונים ממרכזים ארציים אחרים, נבחרת הכדורגל הלאומית התגברה על המפריד ומיקדה אליה את תשומת הלב והאהדה של מרבית האוכלוסייה היהודית בישראל. היא סימלה את המדינה כישות-על: צבע מדיה (תכלת לבן), שירת ההמנון, הנפת הדגל הלאומי. ההתמודדות עם נבחרות זרות בבית ובחוץ הקנו לה הילה הרואית. אומנם לא היו לה אז הצלחות רבות, בלשון המעטה, אך בזמן ההוא כל הופעה של נבחרת במפעלים הבין-לאומיים (מוקדמות האולימפיאדה ומוקדמות המונדיאל) סיפקה "רגע הרואי" למשך תשעים דקות של פטריוטיות. המומנט היהודי-ציוני הקהה את תחושת הכישלון, שהרי "אלפיים שנה" לא זכינו לצפות בייצוג בין-לאומי של העם היהודי, והינה זה בא.

אין בידינו נתונים כמותיים מסודרים בדבר היקפה ועומקה של האהדה לכדורגל המקומי ולנבחרת הלאומית. מה שיש בידינו הם דיווחים שהופיעו במדורי הספורט של העיתונות היומית (אלה היו אז מצומצמים מאוד) ושלושה כתבי עת המיועדים לספורט: "ספורט לעם" של הפועל, "ספורט ישראל" של מכבי ו"הספורט הלאומי" של בית"ר. בשנת 1954 יצא לאור עיתון עצמאי בשם "חדשות הספורט" שהופיע פעמיים בשבוע. הדיווחים על משחקי הכדורגל התמקדו במשחק עצמו. על התנהגות הקהל נכתב בדרך כלל רק במקרים שבהם התרחשה אלימות במגרשים. העיתונות דיווחה גם על היקף הקהלים במגרשים, בעיקר בערים ובמושבות הוותיקות. לא היו אז בשימוש מונים, ולכן יש להיזהר במספרים המדווחים, אבל בכל זאת ניתן להתרשם כי קהל רב נכח במשחקי הליגה הבכירה והמשנית, וגם במשחקי המועדונים בפריפריה (הליגות הנמוכות) נכח קהל אוהדים-צופים. שיאים נרשמו בדרכי התל אביבי, שהיו בו שלושה מועדונים: הפועל, מכבי ובית"ר. למעשה, היה אז הרבה כדורגל: בשנים ההן הגיעו קבוצות זרות רבות לשחק נגד מועדונים מקומיים מן הערים הוותיקות, וקהל רב בא לצפות במשחקים ששוחקו בדרך כלל באחד מימי החול. ממה שניתן לאסוף מכאן ומשם על משחקי הכדורגל בזמן ההוא

ניתן להעריך כי במדינה שאוכלוסייתה כמיליון וקצת, שיעור ניכר מן האוכלוסייה (בעיקר העירונית) נהג לצפות במשחקי ליגת הכדורגל שהיו בדרך כלל בשבת. קהל רב בא לצפות במשחקי הנבחרת הלאומית (להלן) שנערכו בישראל. הדיווח על משחקיה בחו"ל הופיע בכל העיתונים. משחקי הבית שודרו ברדיו, ושיעור ניכר מן הישראלים האזין לשידור (בבתים רבים לא היה אז מכשיר רדיו). גם מי שהעברית עדיין לא התיישבה על לשונו היה יכול להבין ולחוש מה קורה במגרש. לא קל היה להגיע אז למשחקי הנבחרת הלאומית שנערכו בישראל: התחבורה הציבורית בין המרכז לפריפריה הייתה דלה מאוד. משחקים ששוחקו ביום חול באצטדיון הלאומי ברמת גן – בצוהרי היום או אחר הצהריים כי עוד לא הותקנה תאורה במגרשים – לא היו נגישים למי שלא יכלו לסיים את עבודתם בטרם עת. בכל זאת כשנבחרת ישראל שיחקה בבית, היציעים, כך מדווח, היו מלאים.

למעשה הכדורגל הישראלי חיבר בין "זהות באנאלית" (המועדון, המקום) לבין "זהות הרואית" (הנבחרת, המדינה) באופן שכמעט שום דבר אחר בישראל דאז לא הצליח לעשות. גם לא הצבא בזמן ההוא. בנסיבות ההן ובגלל תרבות משחק הכדורגל – משחק קבוצתי שלצופים יש חלק פעיל בו (בן פורת 2007; Giulianotti, 1999) – הפך הכדורגל לגורם בעל משקל רציני בהוויית הזהות הלאומית: עבור רבים מן התושבים בישראל היה הכדורגל לגשר בינם לבין החברה-מדינה הישראלית (בן פורת, 2010).

בשנים המאוחרות יותר בעקבות שינויים שחלו במבנה החברה הישראלית השתנה מעמדו של הכדורגל המקומי וכמובן של הנבחרת הלאומית. בין השאר חלו שסעים נוספים ועמקו השסעים הקיימים: הוותק, כפוי, איבד מתוקפו. השסע העדתי והשסע הדתי הועמקו והשרישו שורש עמוק בסדר היום של החברה הישראלית. על כולם, מסיבות מובנות, עלה השסע האתני-לאומי – יהודים וערבים אזרחי ישראל. ובכל זאת במשך התקופה הזו הוסיף הכדורגל להיות גורם אינסטרומנטלי מגשר, בעיקר באמצעות לוח ליגת המשחקים שהפגיש בין מועדונים בעלי אוריינטציה פוליטית מקוטבת מן המרכז ומן הפריפריה, הפועל, מכבי ובית"ר, בין מרכז לפריפריה ובין יהודים לערבים. המפגשים הללו היו גורם מלכד אך גם נתנו ביטוי למתח שמקורותיו מחוץ למגרש הכדורגל, בעיקר לזה שהלך והתעצם בין יהודים לערבים (Ben Porat, 2016).

בראשית שנות התשעים של המאה הקודמת התמסחר הכדורגל הישראלי. כמעט כל המועדונים בליגת-העל עברו לבעלות פרטית. בגין המעמד המסוים של המועדונים (אגודה ציבורית) היה ניתן לרכוש רק את זכויות הניהול שלהם. אף על פי כן לרוכשים-בעלים הייתה סמכות מקיפה על כל מה שנעשה במועדון – הם התנהגו כבעלים לכל דבר. התמסחרות הכדורגל שינתה את פניו (בן פורת, 2002). מה שחשוב במיוחד לענייננו הוא שהיא השפיעה מאוד על גיוס שחקני המועדונים השונים ועל הרכבם ועל הרכבה של הנבחרת הישראלית.

כאמור, נבחרת הכדורגל הלאומית של ישראל לא הייתה חסינה מפני השסעים-מתחים שהיו בישראל במשך השנים, אך היא הצליחה לשמור על

האוטונומיה היחסית שלה ביחס לסביבה הפוליטית, שהלכה ונעשתה מקוטבת יותר ויותר. התזה המובילה את המשך הדיון מתמקדת אך ורק במה שעשתה נבחרת זו ובמה שקרה לה. המשמעות של אלה לזיקה שבין המדינה לאזרחיה הייתה המעבר מהנבחרת המייצגת את המדינה היהודית ציונית לנבחרת המייצגת את כל אזרחי המדינה.

נבחרת ישראל: העם היהודי-ציוני מאחוריה

שיעור ראשון בין-לאומי: בעשרים ואחד באוגוסט 1949, במסגרת משחקי המוקדמות בגביע העולם (המונדיאל) בבלגרד, בנוכחות 35 אלף צופים, הנחילה הנבחרת היוגוסלבית לנבחרת ישראל מפלה בתוצאה של 0:6. "במשחק חד צדדי לחלוטין עשו היוגוסלבים כרצונם במגרש ו'הקימו מאהל' ברחבת העונשין של הנבחרת שלנו. מבול השערים החל בדקה ה-12 [...] בפגור של 4 שערים, ירדו שחקני נבחרת ישראל להפסקה והקשיבו להוראות המאמן לאיוש הס, שחלקן נאמר ביידיש" (גולדנברג, אתר התאחדות לכדורגל, 27.12.2012)

בשנים ההן לא היה ניתן לעקוב בזמן אמת אחר משחקי החוץ של הנבחרת, הרדיו לא שלח שדר. העיתונות דיווחה לישראלים רק ביום המחרת בכתבה צנועה. תיאורים נרחבים קצת יותר ופרשנות היה ניתן למצוא במדורי הספורט של העיתונות היומית שהופיעו רק ביום א של השבוע. ממשפט אחד בניסוחים שונים במקצת הופיע אז כמעט לאחר כל משחק שבו כשלה נבחרת ישראל (ואללל, היו רבים כאלה): "הפסדנו בכבוד", והוסיפו, "לאחר אלפיים שנה". נחמה פורתא: "רק יום גדול של חודורוב הציל את ישראל מתבוסה גדולה יותר" (פורר ולרר, 1998). בדרך כלל לא נמתחה ביקורת קשה וקנטרנית על משחקי הנבחרת הלאומית. העיתונות שמרה בדרך כלל על הפאסון היהודי-ציוני כי לדעת רבים ההשתתפות חשובה לא פחות מהתוצאה.

במשחק הגומלין שנערך בישראל חודש לאחר מכן ב-18 בספטמבר בנוכחות 20,000 צופים באצטדיון המכבייה שעל גדות הירקון, הפסידה הנבחרת הישראלית בתוצאה 2:5 (שני שערים של גלזר). במדינה נמנו אז פחות ממיליון תושבים, כארבעים אחוזים מהם עולים חדשים שהיו טרודים בשיקום חייהם. הערבים, כתשעה אחוזים מכלל האוכלוסייה, לא יכלו לנוע כרצונם אלא באישור הממשל הצבאי. למעשה, נבחרת ישראל בכדורגל לא הייתה בראש מעייניהם, בלשון המעטה. בתנאי המצב של אז עשרים אלף צופים היה אז מספר מכובד מאוד. נדמה כי אכן העם "עמד מאחורי נבחרתו". למעשה, ניתן להניח כי מי שהגיעו לצפות במשחק היו ותיקים, תושבי מרכז הארץ, גברים אשכנזים. נשים לא נהגו אז לצפות במשחקי הכדורגל מן היצי. הרדיו (למי שהיה מקלט) אפשר לרבים אחרים "להשתתף" במשחק באמצעות תיאוריו של נחמיה בן אברהם האגדי שהעניק לשומעים את התחושה שהם נמצאים ממש שם.

הינה רשימת השחקנים של נבחרת ישראל ששיחקו באצטדיון המכבייה ב-18 בספטמבר 1949: חודורוב, שניאור, פלמן, פוקס, גמבש, גמבש, סטודינסקי, מרימוביץ, גלזר, וינברגר וארון. כולם מקטגוריית הוותיקים, אשכנזים, שחקני המועדונים הבכירים אז בישראל, ממרכז הארץ. לא היה בכך שום דבר חריג. הכדורגל הישראלי התבסס על המועדונים הוותיקים בישראל. השחקנים, מנהלי המועדונים והאנשים שכיחנו במרכזי הספורט (הפועל, מכבי ובית"ר) ובהתאחדות לכדורגל היו עשויים מעור אחד. זה מה שהיה אז.

לנבחרת היה אפיון בולט מאוד עד כדי כך שהיה נדמה שזה טבע הדברים: זו הייתה נבחרת כדורגל יהודית-ציונית לעילא. כל האלמנטים הדרושים לשם כך נכללו בה: השחקנים נלקטו ממועדוני הכדורגל היהודיים-ציוניים, המאמן היה יהודי, לאיוש הס (לשעבר שחקן הכוח וינה), המדים, ההמנון והדגלים. כעניין טבעי נקשרו לה כתרים (לבד מ"הישגיה" במגרש) של המייצגת היטב את שני הרכיבים ההגמוניים של ישראל בעת ההיא.

לאיש לא היו תלויות על שהרכב השחקנים היה הומוגני מאוד. תמונת הנבחרת תתגוון במשך השנים כאשר יצטרפו אליה שחקנים-עולים ממוצא מזרחי, וכאשר הוותיקים "יתלו את הנעליים", ושחקנים צעירים יחליפו אותם. בשנת 1970 מסיבות פוליטיות — סירובה של נבחרתה של צפון קוריאה להתמודד עם ישראל — הגיעה הנבחרת היהודית-ציונית למשחקי המונדיאל שנערכו במקסיקו. זמן קצר לאחר מכן יתחולל שינוי זוטא בהרכבה, אך זה ישנה גם את אופייה ואת ייצוגה. להלן.

מגן דוד בתנועה: בראשית ספטמבר 1948 נכתב ב"דבר השבוע" (המוסף השבועי של העיתון ההסתדרותי "דבר") כך: "איך יודע בדיוק מה עוד צפוי לנו ומה התפקיד שיוטל על חיילי ישראל [...] מהחזיתות לוקחו ספורטאינו החיילים אל חזית ההסברה של עניין ישראל – ברגליהם, ובמוחם ובכל מאודם העברי". מדובר במסעה של נבחרת הכדורגל הישראלית לסדרת משחקים בארצות הברית בספטמבר 1948, כאשר עדיין לא הסתיימה המלחמה. המדינה, קרי משרד החוץ בסיוע משרד הביטחון, היא שיזמה את המסע הזה. ההתאחדות לכדורגל רק קיבלה דיווח על העומד להתרחש. מרבית השחקנים שירתו אז בצבא, וזה נתן להם "פס" לכמה שבועות ואף סייע בהכנה לקראת הנסיעה (בן פורת, 2002).

כדורגל, המכונה שם "סוקר", לא היה אז משחק אמריקאי מובהק, אף שהחלו לשחק בו כבר בשלהי המאה התשע-עשרה. תכלית המסע לא הייתה המשחק עצמו אלא פוליטית, הופעה של נבחרת כדורגל יהודית-ציונית ששחקניה "חיילים בחופשה", נועדה לעורר את היהדות המקומית, ובעקיפין את מקבלי ההחלטות בממשל. היה בכך גם רמז דק: ישראל עדיין שמרה על נטרליות בין שני הגושים העולמיים, ברית המועצות וארצות הברית, אבל הנטייה השקטה של מרבית המפלגות הפוליטיות בישראל הייתה לכיוון ארצות הברית, ולא רק משום ששם ניתן היה לגייס תמיכה כלכלית שהייתה כה נחוצה בזמן ההוא (ספרן, 1979). לכל מה שעשתה נבחרת הכדורגל של ישראל בארצות הברית היה נופך פוליטי מובהק.

על המגרש לא נרשמו הצלחות. אבל היזמים שבעו נחת. גם המלווים והכתבים היו מרוצים. קבלת הפנים הייתה מכובדת מאוד : "ב-20: 14 בישרו שתי יריות מתותח את בואה של הנבחרת הישראלית". קהל יהודי רב ונרגש בא לצפות במשחקים. גם בעלי תפקידים בממשל וחברים בקונגרס ובבית הנבחרים באו. בכל אחד מן המשחקים שבו הופיעה הנבחרת תחת דגל ישראל (פעם אחת כנבחרת צה"ל) היה ברור לכל הצדדים כי זו נבחרת יהודית-ציונית. היו בהופעתה רגעים "הרואיים", אלא שבישראל עצמה היה לכך הד קלוש : העם לא ראה את הקולות אלא באמצעות דיווחים בעיתונות. מעט הביקורת שנשמעה על המסע הזה התמקדה בהיבטים של המשחק עצמו לא במסע עצמו ובמטרתו. מבחינת תרומתו של המסע הזה ל'הזהות הלאומית' יש להניח כי הוא הותיר חותם בקרב היהדות האמריקאית, אך לא בבית. בין השנים 1948 ל-1976 שיחקה נבחרת ישראל 144 משחקים בין-לאומיים, רובם תחת הכותרת "משחקי ידידות", שדווקא בהם היו לה ניצחונות רבים יחסית (גבאי ופז, 1998 ; שוחט, 2006). המשחקים הקדם-אולימפיים וקדם גביע העולם לא האירו פנים לנבחרת ישראל. במשחקים אלה צריך לצבור סך נקודות המעניק למרבה בהן את המקום הראשון ואת הכרטיס למשחקי הגמר. במקרים מסוימים גם המקום השני עשוי להיות למקפצה למשחקי הגמר. כאמור, רק פעם אחת בכל ההיסטוריה של הכדורגל הישראלי זכתה ישראל בכרטיס לגמר גביע העולם. אך לא הודות להישגיה על הדשא אלא בגלל סיטואציה פוליטית. אף על פי כן הזיקה שבין הנבחרת הלאומית לזהותה עם המדינה לא התרופפה, להפך.

משחק כדורגל אחד, למעשה שניים, אבל החשוב ביותר לעניינו הוא זה שנערך ב"בית", מסמן עד היום יותר מכל משחק אחר את הקשר האמיץ שבין כדורגל ללאומיות והזהות עם המדינה.

במסגרת המשחקים הקדם-אולימפיים נקבע כי ישראל תשחק פעמיים נגד נבחרתה של ברית המועצות. המשחק הראשון ב-11 ביולי 1956, יהיה בברית המועצות, והשני, ב 31 ביולי באותה שנה, יהיה בישראל. למשחק הזה היו שני היבטים ; אחד שנבע מעצם קיומו, והשני פוליטי, שנלווה אליו בגלל גורמים חיזוניים לו. מן ההיבט הראשון היה מקום לחשש רב: נבחרת ברית המועצות נחשבה לאימתנית. הסיכוי לגבור עליה היה נמוך מאוד, אם בכלל. אבל לא זה מה שיצר מהומה רבה סביב שני המשחקים הללו, בעיקר זה שעמד להתקיים בישראל. להיבט הפוליטי של המשחק הזה הייתה אז חשיבות שאין ערוך לה. הוא עמד להתקיים בזמן שבו היחסים בין ברית המועצות לישראל היו בשפל. בישראל ראו במשחק הזה הזדמנות ליישר הדורים.

בזמן ההוא היחס של ישראל לברית המועצות היה אמביוולנטי. היו מי שבחלו במשטר הקיים שם, והיו אחרים שנשאו אליו את עיניהם כדגם של עולם עתידי טוב יותר. אבל כל הארגונים היהודיים- ציוניים בישראל נזהרו בלשונם: בברית המועצות, כך העריכו, קיים המצבור היהודי השני בגודלו בעולם. מדינת ישראל ראתה במפגש הכדורגל העתידי בברית המועצות הזדמנות לחדש את הקשרים (שנותקו בפברואר 1953, לאחר פיגוע בצירות סובייטית בתל אביב) עם המדינה הסובייטית ובעיקר עם היהדות המקומית. ואכן, יהודים רבים באו לפגוש את

הנבחרת הישראלית, והעיתונאים שליוו את הנבחרת הישראלית דאגו לדווח במילים נמלצות לעם בישראל על ההתרגשות של היהדות המקומית.

המשחק עורר התרגשות רבה בישראל. העיתונות, שהייתה נאמנה לרוח הלאומית, סייעה בליבויה. לפי מקורות שונים, מדינת ישראל האזינה למה שקורה על הדשא באצטדיון על שם לנין במוסקווה. לכול היה ברור שלנבחרת הישראלית אין סיכוי לגבור על זו של ברית המועצות, אולי יהיה "גול כבוד" אחד. זה לא קרה. ישראל הפסידה 5:0 (לא כינו זאת אז "השפלה"), אבל הדבר החשוב לא היה התוצאה אלא ההיבט הפוליטי, הלאומי. משחק הכדורגל בין הנבחרת היהודית-ציונית של ישראל לבין זו של ברית המועצות היה הזדמנות רבת ערך להעצים את ההזדהות עם המדינה. המדינה, כלומר ממשלת ישראל, התערבה.

המשחק השני שעמד להיות בישראל היה "הדבר". המשלחת הרוסית התקבלה כאן בהתרגשות. היה נדמה כי לא המשחק הוא העניין אלא נוכחותם של אורחים מברית המועצות שניתן להניח כי נבחרו בקפידה וידווחו שם על כל דבר.

מי שהיה האחראי למפגש הזה הייתה כהרגלה ההתאחדות הישראלית לכדורגל, אלא שהפעם התערבה הממשלה ממש ודאגה כי שום דבר לא יישאר ליד המקרה: אלוף משנה שמואל סוחר, איש צבא בפועל, התמנה למרכיב הנבחרת כדי שיהיה מישהו משלנו שיפקח על המאמן גיבונס שאינו בן ברית. רוח קרב שררה בקרב השחקנים וגלשה החוצה, אל הציבור הישראלי. הכול הבינו כי אין זה סתם משחק כדורגל: "מאחורי לובשי המדים הישראלי התייצב העם", כך ממש.

שישים וחמישה אלף צופים, כך דווח, נכחו באצטדיון רמת גן ב-31 ביולי אחר הצהריים, ובהם מרבית שרי הממשלה, הקצונה הגבוהה של המשטרה והצבא. נחמיה בן אברהם התייצב ליד המיקרופון. ישראל כמעט שבתה ממלאכה: אנשים רבים קטעו את יום העבודה שלהם והסתופפו ליד מקלטי הרדיו. בדקה ה-66 זעו אמות הסיפים: נחום סטלמך "ראש הזהב" נגח בכדור והבקיע את שערו של לב יאשין, מי שנחשב לגדול השוערים בזמן ההוא. ישראל הפסידה 2:1 (ממש הפסד בכבוד). אבל כאמור לא המשחק יצר התרגשות לאומית. משחק הכדורגל הזה ליכד את העם (היהודי-ציוני) לפחות למשך תשעים דקות לאיש אחד.

נבחרת ישראל האחת עשרה כללה את: חודורוב, מתניה, קרמר, חלדי, שניאור, רבינוביץ, קופמן, סטלמך, גלזר, רוזנבוים ומרימוביץ.

כאמור, חשיבותו של המפגש הזה אינה במשחק עצמו וגם לא בתוצאתו ה"מכובדת". הוא סיפק לעם, כלומר לסקטור הדומיננטי היהודי, הזדמנות להזדהות עם המדינה. בשנים ההן כאמור לא היו הזדמנויות כאלה שאיחדו את העם כולו, לבד ממצעד צה"ל ביום העצמאות. מה שהתרחש באצטדיון רמת גן ב-31 ביולי, שנת 1956 (כמה חודשים לפני מבצע קדש) היה רגע הרואי יזום.

ההומוגניות של נבחרת ישראל (ותיקים, יהודים, ממועדונים עירוניים) נשמרה עד לשנת 1957. במשחק ידידות בין נבחרתה של צרפת לבין זו של ישראל (את המשחק יזמו גופים מחוץ לכדורגל בהשראת היחסים המיוחדים שהיו אז בין שתי המדינות). עם אחד-עשר המשתתפים נמנה בוחוס ג'וג'וסיאן, שחקן מכבי יפו ממוצא ארמני.

גיוגוסיאן השתתף גם במשחק קדם גביע העולם נגד ויילס שנערך בקרדיף. במשחק הזה השתתף גם זכריה רצבי, שחקן מן העדה התימנית מהפועל פתח תקווה. גיוגוסיאן לא היה יהודי אלא בן מיעוטים. הוא הגיע לישראל עוד קודם להקמת המדינה, אך לא נחשב בן מיעוטים "אמיתיים", היינו ערבי. "הכדורגל הערבי", כלומר מועדונים בקהילה הערבית, התנהל בשוליים, בליגות הנמוכות, כשהממשל הצבאי "שם עליו עין". שחקנים ערבים שיחקו במועדונים ערביים, שחקנים יהודים שיחקו במועדונים יהודיים. עדיין לא סומן שחקן ערבי ככוכב' כדורגל. כפי הנראה גם לא היה מי שחיפש אחד כזה.

בשלהי שנות החמישים נרמז על "שבר" מסוים בין המקום למדינה. כך שמואל סוחר, מרכיב הנבחרת הלאומית, למעריב ב-5 במרץ 1959: "לא פחותה היא בעיני הנאמנות לאגודת-האם מצד אחד ולנבחרת הלאומית מצד שני. ההגיון הפשוט יפסוק כאן ללא היסוס: הנבחרת הלאומית קודמת לכל [...] אין סכנה גדולה מסקנת הנאמנות הכפולה כשזו מוצאת את ביטויה השלילי בהעדפת האינטרסים האגודתיים על שיקולים לאומיים". עדיין לא הייתה סיבה לדאגה, השחקנים והאוהדים ידעו (ורצו) לגשר בין הנאמנות למקום, למועדון, לנאמנות לנבחרת הלאומית ולמדינה. לא נשמע קול שערער על היותה של הנבחרת יהודית-ציונית, כי כך נתפסה מדינת ישראל בעיני מרבית אזרחיה וארגוניה הפוליטיים למעט המפלגה הקומוניסטית והכנענים שדעתם הייתה שונה (גרץ, 1987).

מן הזמן העובר והשינויים שהתחוללו בכלל החברה הישראלית דאז היה ניתן לצפות לשינויים במבנה הדמוגרפי של נבחרת ישראל בעיקר בעקבות מה שהחל להתחולל במועדונים: שחקנים צעירים, עולים חדשים ממוצא אשכנזי וממוצא מזרחי החלו למלא את הסגלים. במשחק ידידות בין נבחרתה של ישראל לבין זו של פולין שנערך בוורוצלב ב-21 ביוני 1959, השתתף שחקנה של מכבי חיפה אהרון אמר, שחקן ממוצא מזרחי (ישראל הוכתה 2: 7). במשחק חוץ במסגרת קדם גביע אסיה בין נבחרתה של ישראל לזו של הודו שנערך ב-8 בדצמבר 1959, עמד בשער הנבחרת מישל פורטל, עולה חדש (1950). מישל פורטל המשיך לעמוד בשער הנבחרת בכמה משחקים נוספים שנערכו בשנה זו. רפי לוי, שחקן צעיר, היה לשחקן קבוע בנבחרת ישראל בשנת 1959, עד שפרש ונסע לשחק כמקצוען בדרום אפריקה. הדור הישן החל לפנות לאיטו את המקום בנבחרת ישראל לדור חדש: טיש, נהרי, מויססקו, יעקב ויסוקר ואחרים. המשחק הראשון שבו לא שיחק אף שחקן אחד מהדור הראשון נערך ברמת גן במסגרת מוקדמות גביע העולם בשנת 1965: לוי, פרימו, מהלל, שמולביץ, ליאון, רוזנטל, בכר, שפיגלר, טלבי, חזום ואנגלדר. ברם "החומר הצעיר" לא חולל נפלאות: בלגייה גברה על ישראל בתוצאה 5: 0.

זה נראה כתחילתו של עידן חדש מבחינת הרכב הנבחרת. כמה שחקנים מן הדור הראשון עדיין לא תלו את הנעליים – סטלמך וקופמן נמנו עם סגל נבחרת ישראל. אך בתוך שנה בערך תם זמנו של הדור הזה. גורם הוותק נעלם, וגורם המוצא האתני החל להתאזן. מכל מקום, נבחרת ישראל נשארה נבחרתו של הרוב היהודי-הציוני בחברה הישראלית. הופעתה של נבחרת ישראל במשחקי גמר גביע העולם (1970) הייתה אירוע לאומי ממדרגה ראשונה. במדינות שנבחרתן משתתפת

במשחקים האלה הנערכים כל ארבע שנים, ניכרת התלהבות לאומית מלכדת. אלא שבנסיבות ההן לא היה מי ומה "שירים את האירוע" הזה ויהפוך אותו למעמד של "בכחנליה? לאומית". מצב הרוח הלאומי הישראלי לא היה שפיר במיוחד – האופוריה של מלחמת ששת הימים החלה להתעמעם: מלחמת ההתשה עם מצרים גבתה מחיר כבד. כמעט מדי יום הופיעו מודעות במסגרת שחורה בעיתונות (גלבר, 2017). 367 ישראלים נהרגו במלחמת ההתשה. גם הגבול עם ירדן לא היה שקט. כפי הנראה, ההזדמנות לשפר את מצב הרוח של העם הוחמצה: הטלוויזיה הישראלית (בסך הכול בת שנתיים וקצת) לא הצליחה להעביר לישראל שידורים מסודרים ומלאים של משחקי הנבחרת. העיתונות עקבה ודיווחה, אבל זה לא הספיק – טוב מראה עיניים ממשמע אוזניים. אתרע מזלה של נבחרת ישראל (מלבד אי-ההצלחה להתקדם הלאה במשחקים), ורעם התותחים בתעלה החליף את צהלת הצופים במשחקה. בכל זאת האוזניים של רבים מאזרחי ישראל היו קשובות למקסיקו, אולי משם תבואנה בשורות טובות – איש לא ציפה כי הנבחרת הלאומית של ישראל תזכה בגביע העולם, אבל ש"יתן פייט" ותשמח את הלב. הנבחרת אכן נתנה פייט: העיתונות הזרה טענה ליותר מדי פייט – אגרסיביות מוגזמת. בסך הכול תוצאות המשחקים שבהם השתתפה היו סבירות ביחס למעמדה בעולם הכדורגל: הפסד אחד ושתי תוצאות תיקו במשחקים עם נבחרות שהיו אז בשורה הראשונה של הכדורגל העולמי. נחמה פורתא – הוכחנו שוב שאנו עם קשה עורף.

במעבר לנבחרת כל אזרחיה

בשנת 1976 זומן ריפעת (גימי) טורק לסגל נבחרת ישראל שהשתתפה באולימפיאדת מונטריאול. טורק זומן על ידי דוד שווייצר שכיהן אז כמאמן הנבחרת. טורק שותף במשחק שלישי נגד נבחרתה של צרפת (1:1). מאוחר יותר זימן אותו המאמן האנגלי של הנבחרת, ג'ק מנסל, לסגל הנבחרת. טורק זומן לסגל הנבחרת 33 פעמים עד לפברואר 1986.

רפעת טורק, שחקן ממוצא ערבי ממועדון הפועל תל אביב, היה הראשון שהוזמן לשחק בנבחרת הלאומית. לא מעט גבות הורמו. השם רפעת עורר אצל חלק מן הישראלים את שמו של מנהיג אש"פ יאסר ערפאת בשיכול אותיות. אבל לרוב היה זה מהלך טבעי: אם יש שחקן כדורגל ערבי שיכול לתרום לנבחרת, זה בסדר (בן פורת, 2007). שחקן ערבי אחד אינו מעורר תחושה שהנבחרת משתנה. עדיין מרבית הציבור ראה בה נבחרת המייצגת את המדינה היהודית-ציונית כמו בעבר, והאהדה-הזדהות עימה קשורה היטב להזדהות עם המדינה. ערבי אחד בנבחרת אינו משנה את מהותה ואת ייצוגה.

² בכחנליה - פסטיבל רומאי לכבוד אל היין בכחוס שהתאפיין בפורקן יצרים

משנות השמונים קרו כמה דברים בחברה הישראלית שהיה להם קשר ישיר, או עקיף, למושג ולפרקטיקה של אזרחות. ישראלים יהודים וישראלים ערבים התחילו להתייחס למושג הזה כאל דפוס חיים שיש להפוך אותו למחווה הראשי של סדר היום בישראל (פלד ושפיר, 2005; שפירא, 2010). במשך השנים התרבו והתעצמו ארגונים אזרחיים משמאל, מהמרכז ומימין. הדומיננטיות ההולכת ומתגברת של הפוליטיקה הנאו-ליברלית בישראל סייעה לצמיחתם של ארגונים כאלה: מושגים רדומים התעוררו ועוררו את סדר היום החברתי: זהות (חילוני, דתי, ישראלי), אזרחות (זכויות/חובות), יהדות (מיהו יהודי?), מדינה (למי היא שייכת?), לאומיות (יהודית, ערבית). השיח מתקיים בשתי רמות: ברמה הסימבולית, שבה מעורבים כצפוי פוליטיקאים, כותבי מאמרים והוגים, וברמה שבילינג (Billing, 1997) מכנה אותה "בנאלית" (ראה לעיל): בשפה היום-יומית, ביחסים בין-אישיים, במקום שבו אנשים מציינים במחוות ובמילים את הקטגוריות החברתיות השונות ואת יחסייהם עם האחרים הדומים להם והשונים מהם.

המתח בין ישראל לפלסטינאים מאפיל כמעט על כל השאר. ביטוי בולט ובוטה ניתן לכך באצטדיוני הכדורגל בישראל במקום שבו מתמודדות קבוצות כדורגל יהודיות עם קבוצות כדורגל ערביות, במקום שבו אזרחותם של הערבים עומדת במבחן אצל חלקים מקהל אוהדי הכדורגל היהודים בכל פעם שחל מפגש "בין-לאומי" שכזה (בן פורת, 2001).

הדיון בדבר אזרחות בישראל בזמן הזה מעמת את חוק האזרחות עם חוק השבות: בדיון הציבורי עולה נוסחה שמערערת את מהותה היהודית-ציונית של מדינת ישראל: "מדינה של כל אזרחיה". שותפים לה ערבים והיהודים – פוליטיקאים והוגי דעות. מדובר בקבוצה קטנה של אנשים – בהקשר כמובן של הכיבוש והשטחים – אבל אמירה שמעוררת אי-נחת, בלשון המעטה, אצל מי שתובעים לקבוע בחוק כי ישראל היא מדינתם של היהודים ה"מתונים" שבקרב הטוענים ל"מדינה של העם היהודי" מציעים דרך ביניים: מדינה יהודית-דמוקרטית, בסדר הזה (גביזון, 2002). למעשה, כאשר חוק חוק השבות כבר נאמר במילים כי בישראל יהיו-ישנם שני מינים של אזרחים. לטוען כי ישראל היא מדינת כל אזרחיה לא היה כל ביטוי של ממש למעט דיבור מצידן של קבוצות קיקיוניות. עד שקרה דבר-מה ששינה את פני נבחרת הכדורגל הלאומית של ישראל כשזו הפכה לנבחרת של כל אזרחיה.

הדבר-מה הזה החל להתרחש בשנות השמונים: בשנת 1983 הצטרף שחקן ערבי נוסף לסגל נבחרת ישראל – זאהי ארמלי, שחקנה של מכבי חיפה. במשחק הראשון שבו השתתף, "משחק ידידות" נגד נבחרתה של בלגיה (15 בפברואר), הוא כבש שער. באותה שנה, במשחק ידידות נגד נבחרתה של רומניה (8 בנובמבר), שיחקו שני שחקנים ערבים, טורק וארמלי – כחמישית מהשחקנים במשחק זה היו ממוצא ערבי. גם הפעם הקהל הישראלי קיבל זאת כדבר נתון: שחקן ערבי מוכשר ראוי שישחק בנבחרת ישראל. מאחורי ההסכמה הזו הייתה הנחה שקטה: שחקן ערבי המשחק בנבחרת לא יתבטא פוליטית בנושאים כמו למשל זכויות הקהילה הערבית בישראל, ולא יתמוך באחיו הפלסטינאים בשטחים. למעשה, שחקן ערבי לא יגדיר עצמו פלסטינאי. בשנים הבאות נוצרה הסכמה הדדית בלא מילים: שחקן ערבי יעמוד

ופיו חתום בזמן שירת ההמנון והנפת דגל ישראל, ולא יפתח את פיו כדי לומר משהו פוליטי שיכעיס את הציבור הישראלי.

בין השנים 1987 ו-1997 לא השתתף שחקן ערבי במשחקי הנבחרת (היו שחקנים ערבים בסגל הרחב אך הם לא שותפו במשחקים). ב-18 במרס 1997 השתתף נג'ואן גרייב במשחק רעים נגד נבחרתה של רומניה. כחודש מאוחר יותר השתתף ואליד בדיר במשחק רעים נגד נבחרת ארגנטינה. נוכחותם של שחקנים ערבים בנבחרת ישראל הייתה לשגרה. ניתן להניח כי שחקן ערבי בולט באחד ממועדוני הליגה הישראלית (בדרך כלל הליגה הבכירה) ימצא את מקומו בנבחרת ישראל. למעשה שחקני כדורגל ממוצא ערבי הפנימו את מעמדם הרגיש: לאחר שכמה מהם הביעו בפומבי את דעתם באשר ליחסים בין ישראל לפלסטינאים, הם זכו ליחס צונן, בלשון המעטה, מצד קבוצות מסוימות של אוהדי כדורגל וסתם יהודים. עתה הם שוקלים בזהירות את דבריהם ומגדירים עצמם "שחקנים מקצוענים" בלבד (אמיתי, 2001).

ב-17 בנובמבר 2010, במשחק של הנבחרת הצעירה (עד גיל 21) נגד נבחרתה של בלארוס, פתחו חמישה שחקנים ערבים בהרכב של ה"צעירה": סארי פאלח, טאלב טוואחה, חסן אבו זייד, מוחמד כליבאת ופירס מוגרבי. עוד שני שחקנים ערבים, מרוואן קהבא ושעבאן שאדי, השתתפו כמחליפים. התקשורת שמה לב, גם הבלוגרים. התגובות היו מעורבות, אך נדמה כי העם בישראל קיבל זאת כמובן מאליו.

שחקנים ערבים במועדוני כדורגל יהודיים על פי הגדרתם ובמועדוני כדורגל ערביים על פי הגדרתם היו לנוכחים קבועים בנוף הכדורגל הישראלי. עלייתה של הפועל טייבה לליגה הלאומית בשנת 1996 הייתה אירוע מבושר: ינהה קבל עם ועדה עדות חזקה לכך שבישראל יש "שוויון על בסיס הישג". אומנם כל ימי חייה של הפועל טייבה בליגה הזו החלו והסתיימו באותה עונה, אך בתוך זמן קצר נמנו עוד שני מועדונים בליגה הבכירה (ליגת-העל), אחי נצרת ובני סכנין, ששיחקו באותה עונה בליגה הבכירה. חלקים מסוימים מקהל אוהדי כדורגל יהודים החלו להגיב בלשון שאינה משתמעת לשני פנים: "מוות לערבים". באמצעותו של משחק הכדורגל שבה לסדר היום שאלת אזרחותם של הערבים בישראל: האם הם אזרחים של קבע שישארו במדינת ישראל כיחידים וכקהילה או שמא הם "אזרחים על תנאי"? הם כאן עד אשר יבשילו התנאים, והם ינועו (ישונועו) למקום אחר שבו יוכלו לממש את זהותם (פלד ושפיר, 2005; יאיר, 2011; סמוכה, 2018). אומנם האלימות המילולית במגרשי הכדורגל כלפי הכדורגל הערבי וכלפי הערבים בכלל מקיפה רק חלק מסוים מקהל האוהדים הפעיל, אבל מעקב אחר האירועים מעלה שכנראה הערעור על מעמדם-אזרחותם של הערבים בישראל לא החל שם וגם לא עצר שם.

זו תמונת המצב של נבחרת הכדורגל הלאומית של ישראל בשנות האלפיים: השתתפו-משתפים בהרכבה שחקנים יהודים, אשכנזים ומזרחים (כמה מהם מגדירים עצמם "מסורתיים"), שחקנים ממוצא ערבי ושחקנים אזרחי ישראל גויים על פי ההלכה היהודית – כאלה שאינם זכאים על פי חוק השבות (למשל תמוז

וקולאוטי). מטבעם של דברים שחקני הנבחרת הלאומית באים והולכים, מדי פעם מופיעות פנים חדשות. הפסיפס החליף אבנים בודדות אך שומר על צבעי פניה השונים.

היותה של נבחרת הכדורגל הלאומית מורכבת מנציגים של כמעט כל הסקטורים – הקטגוריות השונות בחברה הישראלית – מתקבלת בדרך כלל בהסכמה שבשתיקה על אף זעקות הקרב של פלחים מסוימים באצטדיון ומחוצה לו. בדרך כלל התגובה הישראלית השכיחה היא אינסטרומנטלית: "אם הם תורמים לנבחרת, שישחקו". התגובה הזו היא כמו היחס לשחקנים ערבים במועדון כדורגל יהודי מסוים. האוהדים (שוב, למעט מועדון ידוע) מקבלים אותם ברצון כי הם תורמים להצלחת המועדון. קהל הבית רואה בהם "שחקנים שלנו". למעשה מדובר באנשים, שחקנים כל אחד בפני עצמו. גם מינויו של סאלח חסארמה למאמנה של נבחרת נערים עבר ללא הרמת גבה. כל עוד מדובר בפרטים ולא בקולקטיב הערבי, הישראלי השכיח הוא "ליברלי" ו"מכיל": "כל עוד הם תורמים..."

ברם כאשר נרמז כי מדובר בקטגוריה חברתית, בקהילה הערבית (פלסטינית) במדינת ישראל פני הדברים שונים. השאלה העולה בחש או בקול רם היא "את מי מייצגת הנבחרת הלאומית של ישראל? השאלה הזו נגזרת מההתנצחות-התפלמסות בדבר מהותה של מדינת ישראל מאז ועד היום: מדינת היהודים (בלבד) או מדינת (כל) אזרחיה?

משלהי שנת 1948 ועד לשנת 2011 השתתפה נבחרת ישראל ב-444 משחקים בין-לאומיים. רובם משחקים הקרויים "משחקי ידידות", מיעוטם משחקי קדם אולימפיאדה או קדם מונדיאל. פעם אחת אף השתתפה הנבחרת הלאומית של ישראל בגמר משחק גביע העולם. במשך כל השנים הייתה זו הנבחרת היהודית-ציונית של מדינת ישראל. לא היה צריך להכריז על כך, הדבר הכריז על עצמו: שחקני כדורגל יהודים בתכלת לבן, תחת דגל ישראל. כשהשתתף שחקן אחד ממוצא ערבי במשחקי הנבחרת התקבל הדבר בטבעיות, ברם כאשר עם האחד-עשר המייצגים את המדינה נמנים גם ערבים וגויים (נוצרים-אירופאים שקבלו אזרחות), וכאשר רבים מן הקהילה הערבית בישראל תומכים בנבחרת כי "היא מייצגת את המדינה, לא את היהודים בלבד" (בן פורת, 2007), עולה השאלה: את מי היא מייצגת? נבחרתה הלאומית של ישראל היא כיום נבחרת המורכבת (כמעט) מכל הקטגוריות של אזרחיה, ונבחרת המייצגת את **כל אזרחיה**. באווירה הפוליטית הישראלית הנוכחית יש בכך משום התרעה: כפי הנראה יש למשחק הכדורגל, אף שהוא מצוי במצב של אוטונומיה יחסית, כוח סו ג'נריס כדי לערער על מוסכמות הסדר החברתי. כפי שנאמר למעלה, יש למשחק הזה תרומה לאינטגרציה החברתית, אך גם למחאה ולקונפליקט: לכדורגל הישראלי המייצג את כל "שבטי מדינת ישראל" יש אמירה משלו.

רשימת מקורות

- אוסצקי-לזר, שי (2002). הממשל הצבאי כמנגנון שליטה באזרחים הערבים – 1948-1958. *המזרח החדש*, מ"ג, 103 - 132.
- אלמוג, עי (1997). *הצבר*. תל אביב: עם עובד.
- אמיתי, יי (2001). *זהות רבת פנים* (עבודת גמר לשם קבלת תואר "מוסמך למדעי הרוח והחברה"). אוניברסיטת בן גוריון בנגב, באר שבע.
- אנדרסון, ב' (1999). *קהילות מדומיינות*. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- בן פורת, אי (2002). *ממשחק לסחורה*. קרית שדה בוקר: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון.
- בן פורת, אי (2007). *הו, איזו מלחמה מענגת*. חיפה: פרדס.
- בן פורת, אי (2010). ישראל שפה קשה אך כדורגל דברו כולם. *עיונים בתקומת ישראל*, 20. עמ' 144 - 168.
- בן פורת, אי (2001). *בילאדי בילאדי, הפועל טייבה בלאומית*. תל אביב: בבל.
- בנזמין, עי ומנצור, עי (1973). *דיירי משנה: הערבים בישראל והמדיניות כלפיהם*. ירושלים: כתר.
- גבאי, יי ופז, יי (1998). *70 שנה להתאחדות לכדורגל*. תל אביב: אל אור.
- גביוון, ר' (2002). מדינה היהודית: הצדקה עקרונית ודמותה הרצויה, *תכלת* 13, סתיו התשס"ג.
- גלבר, יי (2017). *ההתשה- מלחמה שנשכחה*. מודיעין: דביר.
- גלנר, אי (1994). *לאומים ולאומיות*. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- גרץ, נ' (ראש צוות הכתיבה) (1987). *הקבוצה הכנענית - ספרות ואידיאולוגיה*. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- הובסבאום, אי (1990). *לאומיות ולאומים*. תל אביב: רסלינג.
- יאיר, גי (2011). *צופן הישראליות: עשרת הדיברות של שנות האלפיים*. ירושלים: כתר.

- סמוכה, סי' (2018). ישראליות משותפת ומתוחמת. *אלפיים ועוד*, 1, 62 - 89.
- ספרן, ני' (1979). *מדינת ישראל ויחסיה עם ארצות הברית*. תל אביב: שוקן.
- פורר, י', לרר, מי' (1998). *ספורט 50*. תל אביב: אלפא תקשורת.
- פלד, יי', שפיר, גי' (2005). *מיהו ישראלי*. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.
- רבינוביץ, ד', אבו בקר, חי' (2002) *הדור הזקוף*. ירושלים: כתר.
- שוחט, אי' (2006). *100 שנות כדורגל*. תל אביב: אלישע שוחט.
- שפירא, אי' (2010). *אזרחות: מבט תיאורטי*. ירושלים: ואן ליר.
- Archetti, E. P. (1994). Masculinity and football: The formation of national identity in Argentina. In R. Giulianotti & J. William (eds.), *Game without frontiers* (pp. 225-260). Aldershot: Arena.
- Balibar, E., & Wallerstien, I. (1991). *Nation, race and class*. London: Verso.
- Ben Porat, A. (2016). Cui bono? Arabs, football and state. *Soccer & Society*, 17(4), 496-511.
- Billing, M. (1997). *Banal nationalism*. London: Sage.
- Bloom, W. (1990). *Personal identity: National identity and international relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boniface, P. (2010). Football et mondialisation [Football and globalization]. *The International Spectator*, 33(4), 87-98.
- Boyle, R. (1994). " We are Celtic supporters..." Questions of football and identity in modern Scotland. In R. Giulianotti & J. Williams (Eds.), *Game without frontiers* (pp. 73-101). Aldershot: Arena.
- Brubaker, R. (1992). *Citizenship and nationhood in France and Germany*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Calhoun, C. (1997). *Nationalism*. Buckingham: Open University.
- Duce, V., & Crolley, L. (1996). *Football nationality and the state*. Harlow: Longman.

- Elias, R., & Dunning, E. (1986). *Quest of excitement*. Cambridge: Blackwell.
- Giulianotti, R. (1999). *Football*. Cambridge: Polity Press
- Goldblatt, D. (2006). *The ball is round*. New York: Riverhead Books.
- Greenfeld, L. (1992). *Nationalism – Five roads to modernity*. London: Harvard University Press.
- Hall, G. H., & Held, D. (1989). Citizen and citizenship. In S. Hall & M. Jacques (Eds.), *New times*. London: Lawrence and Wishart.
- Harvey, A. (2005). *Football: The first hundred years, The untold story*, London: Routledge.
- Herb, G. H (1989). National identity. In G. H. Herb & D. H. Kaplan (Eds.), *Nested identity, nationalism, territory and scale* (pp. 45-64). Oxford: Rowman & Littlefield.
- Horch, M. (1985). *Social preconditions of national revival of Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- James, P. (1996). *Nation formation*. London: Sage.
- Jarvie, G (1993). Nationalism and cultural identity. In L. Alison (Ed.), *The changing politics of sport* (pp. 58-83). Manchester: Manchester University Press.
- Kuhn, G. (2011). *Soccer vs. the state*. Oakland, CA: PM press
- MacClancey, J. (Ed.) (1996). *Sport, identity and ethnicity*. Oxford: Berg.
- Marks, J. (1998). The French National Team and national identity. In H. Dauncey & G. Hare (Eds.), *France and the 1988 World Cup* (pp. 41-56). London: Frank Cass.
- Moore, C. (2017). Football unity during the Northern Troubles? *Soccer & Society*, 18(5-6), 663-678.
- Nairan, T. (1977). *Faces of nationalism*. London: Verso.

- Perryman, M. (1999). The Ingerland factor. In M. Perryman (Ed.), *The Ingerland factor* (pp. 14-32). London: Mainstream Publishing.
- Poulantzas, N. (1973). *Political power and social classes*. London: New Left Books.
- Orwell, G. (1997). The Sporting Spirit. In: S. F Kelley (Ed.) *A Game of 2 Halves*. London: Hamlyn. Pp. 88-92.
- Riector, S., & Hopkins, M. (2001). *Self and nation categorization, contestation and mobilization*. London: Sage.
- Smith, D. A. (1994). *The ethnic origin of nation*. Oxford and Cambridge: Basil Blackwell.
- Thompson, E. P (1991). *Custom and common*. New York: New Press.
- Whannel, G. (2008). *Culture, politics and sport*. London: Routledge.
- Winner, D. (2013) *Those feet*. New York: The Overlook Press.
- Williams, J. (2003). *Football, politics and war*. *Leicester Mercury Columns*, April, 4.